

O'LMAS UMARBKOV HIKOYALARIDA URUSH FOJIASI VA INSON TALQINI

Abdullayeva Oynoza Hakimjon qizi

Farg'ona davlat universiteti

Filologiya fakulteti

Filologiya va tillarni o'qitish:

o'zbek tili yo'nalishi 25/103-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada taniqli o'zbek adibi O'lmas Umarbekov hikoyalarida urush mavzusining badiiy talqini tadqiq etilgan. Yozuvchi asarlari misolida urushning mudhish oqibatlari, inson qadri, fidoiylik hamda omonatga sadoqat kabi umuminsoniy g'oyalar tahlil qilingan. Adibning qahramonlar ruhiyatini yoritishdagi mahorati va asarlarining bugungi kun uchun tarbiyaviy ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: urush talqini, adabiy psixologizm, inson qadri, realistik bo'yoqlar, badiiy mahorat, umuminsoniy fojia.

Аннотация: В данной статье исследована художественная трактовка темы войны в рассказах известного узбекского писателя Улмас Умарбекова. На примере произведений писателя проанализированы такие универсальные идеи, как ужасные последствия войны, человеческое достоинство, преданность самопожертвованию и сбережениям. Раскрывается мастерство писателя в освещении психики героев и воспитательное значение его произведений на сегодняшний день.

Ключевые слова: интерпретация войны, литературный психологизм, человеческая ценность, реалистические краски, художественное мастерство, универсальная трагедия.

Annotation: This article explores the artistic interpretation of the topic of war in the stories of the famous Uzbek writer O'lmas Umarbekov. On the example of the writer's works, universal ideas such as the dire consequences of war, human dignity, self-sacrifice and loyalty to savings are analyzed. Writer's skill in illuminating the spirit of heroes and the educational significance of his works for today are revealed.

Keywords: interpretation of war, literary psychologism, human value, realistic paints, artistic skill, universal tragedy.

Yigirmanchi asr o'zbek nasri taraqqiyotida O'lmas Umarbekov o'zining betakror badiiy uslubi, psixologizmga boy tasvirlari va inson qalbining eng nozik qirralarini kashf eta olish mahorati bilan alohida ajralib turadi. Adib ijodiy faoliyatini dastlab jurnalistika sohasidan boshlagan bo'lsa-da, tez fursatda prozaik asarlari – hikoya, qissa va romanlari bilan kitobxonlar qalbidan chuqur joy egalladi. Umarbekov nasrining bosh xususiyati shundaki, u hayotni bo'yab ko'rsatishdan, qahramonlarni sun'iy ravishda ideallashtirishdan mutlaqo yiroq edi. U hayotni qanday bo'lsa, shundayligicha – barcha ziddiyatlari, fojialari, quvonch va tashvishlari bilan birga realistik bo'yoqlarda tasvirladi.

Ikkinchi jahon urushi yillari insoniyat tarixidagi eng og'ir sinov davri bo'ldi. O'lmas Umarbekov "Ko'prik" hikoyasida urushni front chizig'idagi oddiy janglar ko'rinishida emas,

balki insoniylik va fidoyilikning eng oliy cho‘qqisi sifatida tasvirlaydi. Asarda voqealar urush xotiralari bilan yashayotgan Samad aka obrazi orqali bayon etiladi. Samad akaning xotiralari kitobxonni urushning eng og‘ir kunlariga yetaklaydi.

Hikoyadagi eng ta’sirchan va majoziy obrazlardan biri – bu kapitan obrazidir. Urush sharoitida har bir askarning hayoti qil ustida turgan bir paytda, kapitan o‘zining shaxsiy omonligini emas, balki qo‘l ostidagi askarlarning hayotini saqlab qolishni o‘ylaydi. Uning fidoyiligi shu darajaga yetadiki, u nafaqat tirikligida askarlariga bosh-qosh bo‘ladi, balki halok bo‘lganidan keyin ham uning jasadi askarlarning daryodan o‘tishi uchun o‘ziga xos "ko‘prik" vazifasini o‘taydi. Bu tasvir adabiyotimizdagi eng kuchli naturalistik va simvolik sahnalardan biridir.

Yozuvchi "ko‘prik" ramzi orqali nima demoqchi? Ko‘prik – bu ikki dunyoni, ikki qirg‘oqni bog‘lovchi vosita. Kapitanning o‘limi va uning jasadining ko‘prikka aylanishi – inson qadrining, askarlik burchiga sadoqatning oliy namunasidir. Umarbekov ushbu daxshatli sahnani tasvirlash orqali urush insonlarni qanchalik og‘ir vaziyatlarga solib qo‘yganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, hikoya bugungi tinch hayotda yashayotgan insonlar uchun ulkan shukronalik darsi vazifasini o‘taydi. Biz nafas olayotgan har bir tinch kun, osmonimizning musaffoligi mana shunday fidoyi insonlarning qoni va joni evaziga kelganini asar tahlili davomida chuqur his etamiz.

O‘lmas Umarbekov urush mavzusini faqat o‘zbek askarlari hayoti bilan cheklab qo‘ymaydi. U fashizmning umuminsoniy balo ekanligini, unga qarshi kurashda millat va elat ajratilmaganini yaxshi anglagan. Adibning "Vela" va "Tun" hikoyalari aynan mana shu global miqyosdagi fojiani yoritishga qaratilgan.

"Vela" hikoyasida voqealar Bolgariya tuprog‘ida kechadi. Bosh qahramon – Vela ismli yosh bolgariyalik qizcha. U hali hayotning go‘zalliklarini to‘liq ko‘rib ulgurmagan, dunyoga begubor ko‘zlar bilan boqadigan bola edi. Biroq urush uning qishlog‘iga ham yetib keladi. Qishloqda partizanlar harakati mavjud bo‘lib, ular orasida Velaning o‘z otasi va yaqin qishloqdoshlari bor edi. Nemis politsiyachilari va jazo otryadlari partizanlarni yo‘q qilish uchun qidiruv boshlaganda, Vela buyuk bir jasoratga qo‘l uradi. U dushmanning fashist askarlarini atayin noto‘g‘ri yo‘nalishga, o‘rmonning ichkarisiga, adashib ketadigan tomonga yetaklaydi. U o‘zining bu harakati o‘lim bilan yakunlanishini bilsa-da, otasi va yurtdoshlarining hayotini saqlab qolish uchun o‘zini qurbon qiladi. Umarbekov Velaning o‘lim oldidagi holatini, uning mardona va mag‘rur turishini shunday tasvirlaydiki, kitobxonda fashizmga nisbatan cheksiz nafrat va yosh qizchanning jasoratiga nisbatan cheksiz hurmat uyg‘onadi.

Ushbu mavzuning mantiqiy davomi sifatida "Tun" hikoyasini ko‘rishimiz mumkin. Bu asarda voqealar fashistlarning lagerlarida kechadi. Lagerdagi hayot – bu do‘zaxning yer yuzidagi ko‘rinishidir. Insonlar u yerda hech qanday huquqqa ega bo‘lmagan, har qanday daqiqada o‘ldirilishi mumkin bo‘lgan asirlardir. Yozuvchi lagerdagi daxshatlarni, asirlarning og‘ir mehnatga majburlanishini, buyurilgan ishdan biroz to‘xtagan yoki charchagan odamlarning shafqatsizlarcha otib tashlanishini yoki maxsus o‘rgatilgan yirtqich itlarga tiriklayin yem qilinishini juda aniq tasvirlaydi.

Hikoya qahramoni Ziyamat ana shunday dahshatli lagerdan qochishga muvaffaq bo‘lgan askardir. U tunda qochib ketar ekan, boshidan o‘tkazgan dahshatlari, o‘lim changalidan qanday qutulgani birma-bir ko‘z oldidan o‘tadi.

Ziyamat o‘zini itlar qopib, jarohatlagan, ruhiyati ezilgan holatda tunda tasodifan bir cholning xonadoniga duch keladi. Chol va Ziyamat o‘rtasidagi muloqot asarning g‘oyaviy markazidir. "Partizan... menga partizanlar kerak", deydi Ziyamat cholga tikilib. Chol esa uning holatini tushunib, boshini qimirlatadi va uni o‘z bag‘riga oladi. Ziyamatning ko‘nglida bir olam sevinch paydo bo‘ladi, u cholni quchoqlab, yig‘lab yuboradi. Bu sahna insonning insonga bo‘lgan ishonchi, dushmanlik va urush muhitida ham odamiylik tuyg‘usining g‘alaba qozonishini ko‘rsatadi. Umarbekov ushbu hikoyalari orqali urushning mudhish qiyofasini ochib berish barobarida, eng og‘ir sharoitda ham inson o‘z qiyofasini saqlab qolishi kerakligi haqidagi oliy g‘oyani ilgari suradi.

O‘zbek adabiyotida halollik va omonatdorlik mavzusida yozilgan eng kuchli asarlardan biri shubhasiz, O‘lmas Umarbekovning "Qiyomat qarz" hikoyasidir. Bu asar o‘zbek xalqining milliy mentaliteti, uning ruhiy dunyosining eng go‘zal va nodir qirralarini o‘zida aks ettirgan. Hikoyaning bosh qahramoni – Sarsonboy ota. U oddiy qishloq odami, ammo uning qalbidagi iymon va diyonat uni ulug‘ bir merosxo‘r darajasiga ko‘taradi. Sarsonboy otaga urushga ketayotgan qishloqdoshi va yaqin do‘sti Haydarali o‘zining ikki bosh qo‘yini omonat sifatida topshirib ketgan edi. Urush boshlanadi, yillar o‘tadi, ammo Haydaralidan hech qanday xabar bo‘lmaydi. Ko‘pchilik uning halok bo‘lganini, endi qaytib kelmasligini aytadi. Biroq Sarsonboy ota uchun omonat – bu muqaddas tushuncha. U do‘stining qo‘ylarini yigirma yildan ortiq vaqt davomida asrab-avaylaydi. Bu vaqt ichida u qo‘ylar ko‘payadi, suruvga aylanadi. Ota har bir yangi tug‘ilgan qo‘zichoqni adashib ketmasligi, o‘zining moli bilan aralashib ketmasligi uchun qulog‘iga yoki bo‘yniga qizil tasma boylab ajratib qo‘yadi.

Bu qizil tasmalar – otaning vijdon tasmalaridir. Qishloq rahbarlari, kalxoz mutasaddilari otaga bu mollarni kalxoz hisobiga topshirishni yoki o‘zi uchun ishlatishni ko‘p bor taklif qiladilar. Chunki Haydaralining tirikligiga hech kim ishonmasdi. Ammo Sarsonboy ota bu takliflarning barchasini qat‘iyan rad etadi. U birovning haqidan, omonatga xiyonat qilishdan dahshatli darajada qo‘rqadi. Uning uchun bu qarz – qiyomat qarzdur. Agar u ushbu dunyoda bu omonatni egasiga topshira olmasa, oxiratda uning javobini berishidan qo‘rqadi.

Qahramonning ismi Sarsonboy deb atalishi tasodifiy emas. Yozuvchi bu ism orqali qahramonning butun hayot yo‘liga ishora qiladi. U do‘stining omonatini deb, o‘z tinchini yo‘qotgan, odamlarning gap-so‘zlariga qolib, ma‘naviy jihatdan sarson bo‘lgan inson. Ammo bu sarsonlik – ulug‘vor sarsonlikdir. Sarsonboy otaning bu xislati o‘quvchini hayratda qoldiradi va o‘z-o‘zini taftish qilishga majbur etadi. Biz bugungi kunda oddiy va‘dalarimiz ustidan chiqa olmayotgan bir paytda, Sarsonboy otaning yigirma yillik sadoqati insoniy ideal darajasida namoyon bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, O‘lmas Umarbekov hikoyalarda urush mavzusi shunchaki daxshatli janglar yoki qonli to‘qnashuvlar tasviri bilan cheklanib qolmaydi. Adib urush olovida toblangan, insoniylik sinovidan o‘tgan shaxslar qalbini badiiy tahlil etadi. "Ko‘prik"da o‘z joni evaziga askarlarini qutqargan kapitan jasorati, "Vela" hikoyasidagi bolgariyalik qizchaning vatanparvarligi, "Tun" dagi Ziyamatning fashizm lageridagi azoblari va nihoyat, "Qiyomat

qarz” hikoyasidagi Sarsonboy otaning yigirma yillik omonatga sadoqati — bularning barchasi urushning mudhish qiyofasiga qarshi qo‘yilgan yuksak insoniylik mezonlaridir. Yozuvchi bu asarlari orqali bugungi tinch kunlarning qadriga yetishni, har bir musaffo tong uchun shukronalik keltirish lozimligini uqtiradi. Umarbekov qahramonlari ko‘rsatgan yuksak ma’naviy sadoqat va fidoiylilik, shubhasiz, bugungi va kelajak avlodlar uchun buyuk insoniy ideal bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. T. Akademnashr. 2018 y.
2. Umurov H. Adabiyot nazariyasi. T. A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. 2004 y.
3. Ulug‘ov A. Adabiyot nazariyasi. T. Mumtoz so‘z. 2018 y.
4. Umarbekov O‘. Oltin yaproqlar (Hikoyalar). T. Turon Zamin. 2024 y.